

חלוצה נשכחת: דימויה הציבורי של חוקרת החינוך פרופ' דינה פייטלסון, כלת פרס ישראל הראשונה

שרון גבע

תקציר

בשנת 1953 הוענקו לראשונה פרסי ישראל. זכו בהם שמונה גברים ואישה אחת. אישה זו הייתה דינה פייטלסון (1926-1992). היא זכתה בפרס ישראל בחקר החינוך ולימים הייתה לפרופסור מן המניין באוניברסיטת חיפה. פייטלסון לא רק הייתה הזוכה הראשונה בקטגוריה זו של הפרס, אלא גם האישה הראשונה שזכתה בפרס ישראל אי פעם ועד כה הצעירה ביותר מקרב הזוכים. מחקרה נחשבו לחלוציים בתחום החינוך, והמסקנות שהציגה - לפורצות דרך. מאמר זה מציג את דימויה הציבורי של פייטלסון על פי הפרסומים על אודותיה בעיתונות הישראלית מאז 1953, בדגש על העניין שעוררו מחקרה החלוציים מחד גיסא ועל טשטוש זכייתה בפרס המכובד ואף מחיקת עובדה זו מאידך גיסא. פרסומים אלו מלמדים כי זכייתה של פייטלסון בפרס ישראל הייתה אבן הגוף העיקרית בדרכה כחוקרת באקדמיה בישראל ומסבירים את השכחתה.

מילות מפתח: חקר החינוך, מעמד האישה, נשים, פרס ישראל

מבוא

בשנת 1960 התראיינה דינה פייטלסון לשבועון העולם הזה לרגל פרסום הספר גם אני קורא, שחיברה עם חמדה אסיאו. הכתבה גוללה את סיפור ההצלחה של פייטלסון, והיא הוצגה בתור "צעירה דינמית" נמרצת וחדורת מוטיבציה, חוקרת חלוצה בתחומה שפרסמה מחקר פורץ דרך. בהתחלה, כך סופר, הייתה פייטלסון "מורה חנינית". במסגרת עבודתה בהוראה היא שמה לב להישגים הדלים של תלמידי כיתה א ולעובדה שהם התקשו בהבנת הנקרא. בשל כך "היא היתה עצבנית" והחליטה לתעל את הרוגז והתסכול שחשה למחקר במטרה למצוא פתרונות לקשיים אלו בעצמה. פייטלסון החלה בעבודתה "כמעט בהיחבא" (יוסי יידע לקרוא, 1960).

עם התקדמות מחקרה של פייטלסון נודע הדבר לפרופ' קרל פרנקנשטיין, מי שניהל באותם ימים את מכון הנרייטה סאלד לקידום החינוך והחברה בארץ, מכון שהוקם כמעט עשרים שנה לפני כן. הוא הזמין את פייטלסון לחקור את הנושא במסגרת המכון. העבודה שהוצעה לה הייתה אינטנסיבית, אך היא "לא הססה לרגע [...] קפצה הישר לתוך העבודה בכל המרץ האופייני לה". היא ראינה מורים ומפקחים, הורים ותלמידים, ובזכות המרץ שלה וחריצותה "מחנכים וותיקים הוקסמו על ידה, עודדו ועזרו לה". התוצר היה "ספרון בן 160 עמודים". ממדיו עמדו

ביחס הפוך לערכו, שכן עליו הוענק לה בשנת 1953 פרס ישראל. כך הייתה פייטלסון לאישה הראשונה שזכתה בפרס זה (יוסי יידע לקרוא, 1960).

הכתבה על פייטלסון בשבועון העולם הזה משקפת את המתח בין זהותה הפרופסיונלית של פייטלסון, לימים פרופסור מן המניין בפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה, חוקרת חינוך בעלת שם שכבר זכתה בפרס היוקרתי ביותר מטעם מדינת ישראל, ובין זהותה כאישה. כמשקל נגד לעבודתה המחקרית החלוצית, להישגיה ולאות ההוקרה שזכתה בו, הועמדו חזותה החיצונית הנחמדה ותכונות שבאופן מסורתי מיוחסות לנשים, כגון נאמנות. על פי כתבה זו, הרעיון למחקר נבט במסגרת עבודתה במקצוע נשי מסורתי, והכוח שהניע אותה לפעולה היה הרגש ולא השכל. היא החלה את עבודת המחקר מאחורי הקלעים, עד שגילה אותה בעל תפקיד מפתח והביא אותה לקדמת הבמה. התמונה שליוותה את הכתבה חיזקה דימוי זה: פייטלסון צולמה כשהיא רכונה מעל מחברות וספרי לימוד, ונראתה כסטודנטית שקדנית ולא כחוקרת עצמאית. לכך נוספה הצגתה בשמה הפרטי בלבד, דינה, לא בשם משפחתה ולא בתוארה האקדמי, אף שכבר החזיקה בתואר דוקטור, וזאת בשונה מכל הגורמים המקצועיים האחרים שהוזכרו בכתבה, ובהם חוקרי חינוך בארץ ובעולם - כולם גברים.

נראה שהדגשת גבולות המגדר והבלטת הסממנים הנשיים באישיותה של פייטלסון ובפעולה באותן כתבות עיתונאיות היו חיוניות כדי להדגיש את זהותה כאישה. שורשיה של דרך פעולה זו מצויים בחלוקת התפקידים המסורתית בין נשים לגברים בחברה פטריארכלית, ובכלל זה החברה הישראלית (זרעאלי ואח', 1999; פוגלביז'אווי, 2011). חברה זו מסמנת מקומות ותפקידים נבדלים וברורים לנשים ולגברים. אף שמספר הנשים הוא כמחצית מן האוכלוסייה ברוב החברות, הן נחשבות אפוא למיעוט. נחיתותן בתרבות הפטריארכלית היא אינהרנטית, וכך האישה מתפקדת כ"אחר", האובייקט, ומרחב הפעולה שלה הוא המרחב הפרטי. לעומת זאת, הגבר הוא ה"עצמי", הסובייקט האוטונומי, והוא פועל במרחב הציבורי (דה בובואר, 2001/1949). החצייה של גבולות המגדר באמצעות פעילות במרחב שבאופן מסורתי אינו המרחב הטבעי שלה, וההצטיינות בפעילות זו חייבו את העיתונאים להדגיש את זהותה של פייטלסון כאישה, על הסטראוטיפים שלה, ולהציבם כמשקל נגד לפעילותה כדי לא לערער סדרי עולם. כך למדו הקוראים והקוראות כי אף שמדובר בחוקרת באקדמיה, זוכת פרס ישראל, מדובר באישה ללא ספק.

כתבה זו על פייטלסון משתלבת במגמה הכללית של תיאור נשים פרופסיונליות בעיתונות הישראלית באותה תקופה (גבע, 2020), וכך גם ידיעות וכתבות אחרות על פייטלסון ומחקריה שפורסמו בשנים שלאחר מכן. כאמצעי מועיל לביטוי מגמות רווחות בשיח הציבורי בארץ (כספי ולימור, 1992) בכוחן ללמד על דימויה הציבורי של פייטלסון - עניינו של מאמר זה. בחינתו מלמדת שביסודו נמצא דיסוננס. פייטלסון זכתה בפרס היוקרתי ביותר מטעם המדינה - פרס ישראל, ומחקריה הוצגו כחלוציים ובעלי חשיבות. עם זאת, שמה אינו ידוע לציבור או מחוץ לכותלי אוניברסיטת חיפה, המוסד האקדמי שבו לימדה שנים רבות, והיא אינה מונצחת. טענתה היא כי במודע או שלא במודע חלוציותה זו של פייטלסון בתחום החינוך, על הפרס היוקרתי

שזכתה בו בשעתה, היא אבן הנגף העיקרית בדרכה המקצועית, והיא שהביאה לדחיקתה לשולי התודעה הציבורית ומתוך כך להשכחתה.

ברוח המוטיבציה העומדת בבסיס מחקרים על נשים בכלל ובחקר ההיסטוריה של נשים בפרט (ברנשטיין, 2001; שילה וכ"ץ, 2011), אני מבקשת גם להעלות את המודעות לחשיבותה של פייטלסון בתולדות חקר החינוך במדינת ישראל, בוודאי בהיותה כלת פרס ישראל הראשונה. הפרק הראשון במאמר זה הוא סקירה קצרה על פייטלסון ומחקריה. הפרק השני עוסק באופן הצגתה של פייטלסון מתוך בחינה של דיווחי העיתונות והכתבות עליה ועל מחקריה בדגש על אזכור זכיייתה בפרס ישראל, אם בכלל הוזכרה. הפרק השלישי הוא ניסיון להתחקות אחרי דימויה הציבורי בדגש על דרכה באקדמיה. כל אלה מלמדים כיצד מפרספקטיבה היסטורית זכיייתה החלוצית של פייטלסון בשנת 1953 בפרס ישראל הייתה לה לרועץ.

"נון־קונפורמיסטית למופת": פייטלסון כחוקרת חלוצה בשדה החינוך

דינה פייטלסון לבית שור נולדה בשנת 1926 בעיר וינה שבאוסטריה לאימה הדי לבית קורלק ולאביה יוסף שור. כשהייתה כבת שמונה עלתה המשפחה ארצה, והיא למדה בגימנסיה הרצליה. כשהייתה כבת עשרים החלה ללמוד בבית המדרש למורים בבית הכרם (יוסי יידע לקרוא, 1960). בשנת 1951 השלימה פייטלסון את לימודי התואר השני באוניברסיטה העברית בירושלים. כעבור חמש שנים השלימה את עבודת הדוקטור שלה בנושא דפוסים חינוכיים בעדה הכורדית (פייטלסון, 1956). ככלל קורות חייה אינם אופייניים לנשים במדינת ישראל באותה תקופה: בשונה מרוב הנשים בישראל דאז, היא עבדה מחוץ לבית, למדה לתארים מתקדמים באוניברסיטה והייתה חוקרת וחברה בסגל האקדמי.

בשנות החמישים שיעור הנשים מקרב כלל המועסקים במשק נע בין חמישית לרבע (למ"ס, 1953, 1955). רוב הנשים שעבדו מחוץ לבית עבדו במקצוע שבאופן מסורתי היה מקצוען של נשים: בתחום הטיפול והסיעוד, הרווחה והחינוך (יזרעאלי, 1999), ובכלל זה הוראה בבית ספר. אומנם תחום העיסוק של פייטלסון היה חינוך ותקופה מסוימת היא שימשה מורה בבית ספר, אך מרבית חייה המקצועיים הוקדשו למחקר. בשנותיה הראשונות של המדינה שיעור הנשים באוניברסיטאות היה נמוך, הן כסטודנטיות והן כחברות בסגל האקדמי. בסגל האקדמי רובן ככולן היו בעלות דרגות נמוכות (וינשטוק, 1960). כפי שהראתה ההיסטוריונית מרגלית שילה, מצב זה היה ביטוי למגמה של אפליה כלפי נשים שרווחה מתקופת היישוב והייתה כרוכה במאבק מתמיד של הנשים הפרופסיונליות (שילה, 2020). מגמה זו נמשכה לאחר קום המדינה לפחות עד סוף המאה העשרים (תורן, 2008). גם פייטלסון הייתה מרצה בעלת דרגה נמוכה באקדמיה, ועברו שנים רבות עד שהגיעה לדרגת פרופסור. זאת אף על פי שבשנת 1953, בשלב מוקדם ביותר בקריירה שלה, היא זכתה בפרס היוקרתי ביותר מטעם מדינת ישראל, פרס ישראל, על המחקר שלה: גורמי הכשלון אצל ילדי כיתה א' (פייטלסון, 1953). המחקר פורסם בסוף 1952 ובתחילת 1953 גם במגמות, כתב העת של מכון סאלד (פייטלסון-שור, 1952, 1953).

לפי חוקר החינוך יוסף שימרון, מחקר זה של פייטלסון היה חלוצי בתחומו בשל הטענות שהציגה בו. בתקופת היישוב היו ניסיונות לעמוד על הסיבות לקשיים בהבנת הנקרא אצל ילדים, אך ממצאי אותם מחקרים לא הביאו את החוקרים לתובנות או עוררו בהם רעיונות הנוגעים למציאת פתרונות לקשיים אלו. חלוציותה של פייטלסון התבטאה בגישתה החדשה בנוגע לממצאי מחקרה. עיקרה היה הדגשת ההיבט התרבותי כגורם להבדלים בין התלמידים ולא ההיבט הכלכלי, כפי שסברו קודם לכן (שימרון, 1992). גישה זו מצאה ביטוי בעבודת המחקר שלה לתואר דוקטור (פייטלסון, 1954), והתייחדה בין היתר בהתמקדותה בהיבטים התרבותיים והחברתיים של קבוצת אוכלוסייה נחקרת ספציפית במטרה להתאים לה דרכים להקניה של מיומנויות קריאה. ככלל קבעה פייטלסון שיש להתחיל את לימוד הקריאה בהיכרות עם הברות או עם מילים המורכבות מהברה אחת (פייטלסון ורזאל, 1994). שיטה זו הייתה שונה משיטות שהיו מוכרות ומקובלות עד אז ובכך, ציין שימרון, פייטלסון "היתה נון־קונפורמיסטית למופת" (שימרון, 1992).

דבריו אלו של שימרון פורסמו זמן קצר אחרי פטירתה של פייטלסון, ואין ספק שהוא רחש לה הערכה רבה כחוקרת בכירה וכקולגה. אך גם ברשימתו זו נמצא הד לייצוג הסטראוטיפי שלה כאישה חוקרת. ניתן להניח שהבחירה לכנות אותה בשמה הפרטי בלבד נבעה מאופייה של רשימתו, שעניינה הספד ובו ביטוי הוקרה לעמיתה שהלכה לעולמה. ואולם את טענותיה פורצות הדרך במחקר על הקניית מיומנויות קריאה הגדיר שימרון כתוצר של "אינטואיציות פדגוגיות", וציין כי אלו הפכו ל"סימני דרך למה שמאוחר יותר הופיע בתיאוריה החינוכית ונתמך במחקר של הפסיכולוגיה והפדגוגיה של הקריאה" (שימרון, 1992). כלומר בהצגת דרכה המחקרית של פייטלסון הוגדרו מהלכיה כתולדה של רגש או חוש, והישיגיה כמעין הקדמה לחקר מיומנויות הקריאה ולא דווקא כאבן יסוד בחקר הנושא - אינטואיציות ולא רציונליזציה, סימני דרך כמעין רמז מטרים ולא תשתית או נקודת מוצא.

היבט אחר של חלוציותה של פייטלסון בחקר החינוך ניכר בגישה שהנהיגה, ולפיה להנאה מן הקריאה חשיבות קריטית לעידוד ילדים וילדות להרבות בקריאה. היא הראתה כי גם קריאה של ספרות פופולרית, אף זו הנחשבת לנחותה, היא אמצעי המועיל לתרגול מיומנויות קריאה בקרב ילדים, במיוחד קריאה של סדרת ספרים שגיבוריה קבועים. במסגרת המחקר שערכה בנושא זה בדקה פייטלסון בין היתר את סדרת הספרים קופיקו מאת תמר בורנשטיין־לזר, שנחשבה לא רק לספרות שאינה "ספרות גדולה" (שימרון, 1992), בלשון המעטה, אלא אף לגזענית בכל הנוגע ליחסה כלפי המזרחיים (נוי, 2015). היא קבעה כי סדרת ספרים זו דווקא הביאה את הילדים והילדות להרבות בקריאה ועל כן יש לראותה בחיוב (קיטה ואח', 1996).

הגישה הליברלית של פייטלסון ניכרה לא רק בנושא הקריאה, אלא גם בהקניה של מיומנויות כתיבה. בריאיון שהעניקה למעריב עם השלמת מחקרה בנושא הוראת לשון בבתי הספר היסודיים (פייטלסון, 1964) מתחה פייטלסון ביקורת על הנטייה של מורות ומורים להגביל את הנושאים שעליהם התבקשו הילדים והילדות לכתוב חיבור, לנושאים שכבר נלמדו בכיתה

או ששייכים להקשר הלאומי. הגבלות כאלה, הסבירה, עלולות לדכא לא רק את היצירתיות של הדור הצעיר אלא גם את המוטיבציה לכתוב. היא טענה כי מוטב שהתלמידים יכתבו על חיי היום־יום שלהם ועל חוויותיהם האישיות, והמליצה למורות ולמורים לאפשר לתלמידיהם לבטא את עצמם בכתב באופן ספונטני ולהתנסות בכתיבת סוגים שונים של מסמכים: תקציר, חיבור ובו טיעון מקורי ומכתב פורמלי (פרידלנדר, 1964). ראוי לציין כי בכתבה גדולה זו בעיתון מעריב היא הוצגה בתור "גב' ד"ר פייטלסון" ובשיוך האקדמי שלה לאוניברסיטה העברית בירושלים. מדי פעם הוצגה רק בתור "גברת", ללא תואר אקדמי. על זכייתה בפרס ישראל 11 שנה לפני כן לא נכתבה מילה אחת.

"מרצה, מפקחת וחוקרת": טשטוש זכייתה בפרס ישראל והעלמתה

שנת 1953 הייתה השנה הראשונה שבה הוענק פרס ישראל. יוזם הרעיון היה פרופ' בן ציון דינור (דינבורג), שהיה אז שר החינוך והתרבות. הנושא הופקד בידי חברי ועדה במשרד החינוך שהייתה אחראית למוסדות המדע והמחקר, והיא קבעה מה יהיו התחומים שבהם יוענק הפרס, ומה יהיה ערכו הכספי. במחקר בנושא פרס ישראל בתקופתו של דינור תיאר שאול מרמרי את התגבשות הנהלים ואת כינון המנגנון של הענקת הפרס. הפרס צבר יוקרה היות שהוא הוענק בחג העצמאות. אחרי הענקת הפרסים בפעם הראשונה המשיך משרד החינוך לגבש את תקנון הענקת הפרס, וחברי ועדת הפרס התחבטו בשאלה "האם הוא נועד להמריץ חוקרים ויוצרים צעירים או לתגמל את הוותיקים" (מרמרי, 2017). בהקשר זה זכייתה של פייטלסון סימנה קצה אחד של ציר ליניארי הנוגע לקריטריון הוותק: בשנה הראשונה היא הייתה הצעירה מקרב הזוכים הן מבחינת הגיל הכרונוולוגי והן מבחינת אורך הקריירה שלה.

כפי שציין מרמרי, פרס ישראל היה ביטוי אחד למדיניות הכללית של הנהגת המדינה בשנים הראשונות: נוסף על עידוד הפעילות המחקרית, היה זה אמצעי נוסף לסימון דמויות מרכזיות בתרבות הישראלית ומתוך כך לחיזוק מגמות רצויות (מרמרי, 2017). בחינת שיעור הנשים בקרב הזוכים תומכת בטענה זו, בוודאי בכל הנוגע למצב בשנת 1953: אז הייתה פייטלסון האישה היחידה שזכתה בפרס זה. בשנות המדינה הראשונות נשים היו מיעוט בתחום המדע והמחקר, והזרם הדומיננטי בחברה הישראלית היה גברי במהותו. פייטלסון נמנתה עם חברי הסגל באוניברסיטה העברית, ואלו היו לאורך השנים רוב הזוכים בפרס מקרב האוניברסיטאות בארץ (שם). ואולם פרט זה היה זניח בתוך התמונה הכוללת: היא הייתה אישה בראשית דרכה המחקרית.

אם כן, הפרס הוענק במידת מה לא רק לפייטלסון החוקרת, אלא למוסד שבמסגרתו ערכה את המחקר. יש אישוש לטענה זו בדברי השופטים, חברי הוועדה שהחליטו להעניק לה את הפרס. הם ראו בעבודת המחקר של פייטלסון פורצת דרך וסברו ש"מסקנותיה עשויות לשמש דחיפה נמרצת לבדיקת הנהוג והמקובל בתחום זה במערכת החינוך שלנו להלכה ולמעשה". עם זאת, הם ציינו כי "ועדת השופטים מציינת מתוך קורת רוח, שההערכה המתבטאת במתן

הפרס תחול אף על מוסד סאלד למען הילד והנוער, שבסיועו ובהדרכתו בוצע המחקר וגם נתפרסם בבטאונו הפיידאגוגי" (הפקולטה לחינוך, חסר תאריך). במילים אחרות, פרס ישראל בחקר החינוך הוענק במובן מסוים לזוג זוכים: הכלה - פייטלסון, והחתן - מכון סאלד.

הלך רוח זה אפיין את דיווחי העיתונות בנושא הענקת הפרס באותה שנה. לפי דיווח אופייני בעיתון דבר "עבודת המחקר של ד. פייטלסון על גורמי הכשלון אצל ילדי כיתה א' זכתה בפרס לחקר החינוך" (החלוקה הראשונה של פרס ישראל, 1953); עבודת המחקר - ולא החוקרת. נוסח זה בולט במיוחד בהשוואה לדיווח על הזוכים האחרים בפרס באותה שנה. אלו הוצגו בעיתונות כ"חתנים" בתחומים שונים, כגון ספרות יפה (שם). מגמה זו ניכרה גם בשנים שלאחר מכן, אחרי שפייטלסון השלימה את הדוקטורט ועמדה לפרסם את מחקרה הראשונים. בתחילת שנת 1960, עם פרסום הספר גם אני קורא, חזר ונזכר שמה לציבור הישראלי בדיווח על אודות ממצאיו של הספר ומסקנותיו (יוסי יידע לקרוא, 1960; מהאוניברסיטה, 1960). פה ושם הזכירו את זכייתה בפרס ישראל, אך לא היא, החוקרת, הוצגה בתור כלת הפרס, אלא עבודת המחקר היא שעוטרה בו (מבקר עד בקר, 1960).

ככלל העיתונות גילתה עניין במחקרה של פייטלסון בשל נושאייה וממצאיהם שנגעו לאתגרים מרכזיים בתחום החינוך בישראל. ב־1964 פרסמה פייטלסון מחקר שערכה בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בנושא הדרכים לשיפור הוראת הלשון העברית בבתי הספר היסודיים (פייטלסון, 1964). הספר עורר עניין רב, ככל הנראה בשל הביקורת שמתחה פייטלסון על הוראת הלשון והדברים הנכוחים שאמרה בריאיון למעריב, שהיה אז עיתון מסחרי נפוץ. למשל היא קבעה כי "דרכי ההוראה הנהוגות אצלנו, לא זו בלבד שאינן מפתחות את יכולת ההבעה בכתב, אלא שיש בהן להגביל את רצון הכתיבה בקרב התלמידים" (פרידלנדר, 1964). במקרים אחרים שירתו ממצאיה וטענותיה תנועה פוליטית מסוימת, וזו השתמשה בהם כדי לבסס את האידאולוגיה שלה. ב־1967 דיווח ביטאון מפ"ם על המשמר על סקר שערכה פייטלסון בקרב צוותי הוראה בבתי ספר לתלמידים טעוני טיפוח, ולפיו "המסקנה המתבקשת [...] היא אחת: על משרד החינוך והרשויות המקומיות לשחרר את המורים מתלות בהכרעות מלמעלה לגבי בחירת המקראות" (ק. ר., 1967). אפשר למצוא כאן ביטוי לרוחו של זרם בשמאל הציוני שחתר להנחלת האידאולוגיה שלו גם שנים אחרי שאישרה הכנסת את חוק חינוך ממלכתי (כנסת ישראל, התשי"ג-1953).

מדיווחים וכתבות אלו ואחרים ברור למדי כי פייטלסון כבר הייתה חוקרת בעלת שם. ואולם ברובם המוחלט לא נזכר כי החוקרת שערכה מחקרים אלו היא גם כלת פרס ישראל בחקר החינוך. הצגתה בתור "מרצה באוניברסיטה העברית, מפקחת וחוקרת" הייתה אופיינית לעיתונות של אותה תקופה (שור, 1968). ניתן לשער כי העיתונאים סברו שהיותה כלת הפרס אינו בגדר חדשה, ואולי הם דימו בנפשם כי שמה כזוכת פרס ישראל כבר היה ידוע ומוכר לציבור. ואולם סביר יותר להניח שחלק מהם, אולי כולם, בכלל לא ידעו שזכתה בו. הלוא הצגתה ככלת פרס ישראל הייתה מעניקה משנה תוקף לדבריה מעצם הצגתה כאוטוריטה

בתחום. יוצאת דופן הייתה הכתבה על מחקר שלה בנושא משחקי ילדים בעיתון **דבר**, ובה הוצגה בתור "חתן פרס ישראל" (מיכלסקי, 1979) ולא בתור כלת הפרס. סביר שתיאור זה נבע מהנוהג להשתמש בלשון זכר, אך נוהג זה שיקף גם את המצב בפועל בסביבתה של פייטלסון כזוכת פרס ישראל וכחוקרת באקדמיה: הרוב המוחלט של הזוכים היו גברים, וגם באקדמיה נשים היו מיעוט מכל בחינה (תורן, 2008).

בסקירתה על נשים אקדמאיות באנתולוגיה **אשה ואם בישראל** שראתה אור בשנת 1959, הזכירה יהודית הררי, מחנכת ותיקה בארץ ובת העלייה הראשונה, את שמותיהן של חוקרות ומדעניות, לרבות אלו שזכו בפרסים על מחקריהן. היעדרה של פייטלסון מסקירה זו בולט במיוחד על רקע הזכרת שמה והישגיה של ד"ר שרה הסטרין-לרנר, כלת פרס ישראל לשנת 1955 בתחום הרפואה. פייטלסון נעדרה גם מסקירה אחרת של הררי באותה אנתולוגיה על פועלן של מורות (הררי, 1959). אולי הסיבה לכך היא שפייטלסון הייתה אז בראשית דרכה המחקרית, ואולי נפלה בין הכיסאות משום שלא הייתה מורה ומחנכת, ותחום פועלה באקדמיה לא היה מדעי מובהק בהשוואה לרופאות או למדעניות במכון ויצמן.

מגמה זו נמשכה גם בשנים שלאחר מכן. בכתבות שפורסמו בעיתונות בשנות השבעים על מחקריה של פייטלסון לא נזכר כי החוקרת היא כלת פרס ישראל, לא בכתבות במדורי הנשים וגם לא כאשר המראיינת הייתה אישה. ב-1973 פרסמה צביה כהן, שהייתה אז כבר ותיקה למדי בעולם העיתונות הן כעיתונאית, ריאיון עם פייטלסון **בידיעות אחרונות**. היא הציגה אותה כחוקרת מן האוניברסיטה העברית השוקדת על מחקרה, בלי להזכיר את זכייתה בפרס ישראל (כהן, 1973). לעיתים טעו והציגו את פייטלסון בתור פסיכולוגית (ארגמן, 1974).

כך היה גם בשנות השמונים (אבירם, 1984) וכן בשנות התשעים: כשהעיתונאית ענת מידן ראינה את תמר בורשטיין-לזר, מחברת ספרי **קופיקו**, היא ציינה כי סדרה זו זכתה ללגיטימציה של האקדמיה בזכות מחקר של פרופ' דינה פייטלסון, חוקרת מאוניברסיטת חיפה. ואולם לא צוין כי מדובר בכלת פרס ישראל, פרט שבלי ספק היה עשוי לחזק לגיטימציה זו (מידן, 1993). מותר להניח שאילו ידעו העיתונאיות כי פייטלסון זכתה בפרס יוקרתי זה, כל שכן שהיא הייתה כלת הפרס הראשונה, הן היו מציינות זאת. במקביל העובדה שזכייתה בפרס יוקרתי זה לא הוזכרה בכלל, ודאי שלא בכתבות מאת נשים, מלמדת על דרכה של פייטלסון כחוקרת באקדמיה: מתקבל הרושם שפרס ישראל לא עזר לה להתקדם בסולם הדרגות האקדמי, אולי ההפך הוא הנכון.

"מתקדם הגבר מהר מן האשה": פייטלסון כחוקרת באקדמיה בישראל

כשלוש שנים אחרי זכייתה בפרס ישראל קיבלה פייטלסון תואר דוקטור. כ-12 שנים אחרי הזכייה היא הצטרפה לסגל המרצים הבכיר של האוניברסיטה העברית בירושלים, אך היא הייתה בעלת הדרגה האקדמית הנמוכה ביותר (מינויים חדשים באוניברסיטה, 1965). קצב ההתקדמות המקצועית שלה היה אופייני לנשים באקדמיה: אלו סבלו מאפליה מתמדת. פייטלסון לא רק שיקפה זאת אלא גם דיברה על כך בגלוי: בראיונות על מחקריה היא הציגה בפומבי ובמפורש את קשייהן של חוקרות באקדמיה בישראל. הדברים פורסמו בכתבה במדור הנשים בעיתון **דבר**

(נבו, 1973). בכתבה זו מחתה פייטלסון על האפליה המתמשכת של נשים באקדמיה מראשית דרכן בה ועמדה על הסיבות לה.

בתחילת שנת 1973 השתתפה פייטלסון בדיון על מיעוט הנשים בתפקידי ניהול בכירים במוסדות המדינה ובארגונים שונים. הדיון נערך במסגרת אירוע של ארגון אימהות עובדות, ובו היא אמרה, לא בלי נימה של אירוניה: "רצויה האשה מאד באוניברסיטה... כתלמידה לתואר הראשון. בשלב זה של הלימודים מהוות הנשים כמחצית מכלל הסטודנטים. בלימודי התואר שני רק רבע, ואילו לקראת הדוקטורט קטן השיעור עוד יותר". בקרב הסגל האקדמי באוניברסיטאות בישראל, טענה, "מתקדם הגבר מהר מן האשה" (נבו, 1973).

פייטלסון הסבירה כי מקורותיה של אפליה זו מצויים בהעדפה האינהרנטית לחברה לקדם גברים באקדמיה ובחלוקת התפקידים המסורתית בין נשים לגברים, ולפיה ייעודה של האישה הוא הקמת משפחה ולפיכך עבודתה מחוץ לבית היא בבחינת משכורת שנייה. "המשך הלימודים מותנה באפשרות הקיום", אמרה. "מרצה המעוניין שסטודנט ימשיך בלימודיו, מציע לו אסיסטנטורה כדי לאפשר לו פרנסה תוך כדי לימודים. בדרך כלל מוצע הסדר זה לגברים בלבד מתוך שיקול שהאשה נשואה ויש מי שדואג לפרנסתה" (נבו, 1973). כך תיארה פייטלסון את מעגל הקסמים שבו היו לכודות נשים שביקשו להתקדם מבחינה מקצועית, והציגה את קיומו של "המועדון הסגור" של הגברים בשוק העבודה. טענה זו אוששה באותו הדיון: ד"ר דפנה יזרעאלי, לימים פרופסור באוניברסיטת בר-אילן, הציגה במעמד זה את ממצאי המחקר שלה בנושא נשים בשוק העבודה.

בדבריה עמדה פייטלסון גם על אחד המקורות לשימור האפליה והנצחתה בחברה בישראל - מיתוס השוויון בין גברים לנשים: "המדינה קמה על עקרון של שוויוניות מוחלטת: נשים לחמו, צנחו, טסו, עבדו בחקלאות בדיוק כמו הגברים, והתפתחו ציפיות להמשך קיומו של העיקרון" (נבו, 1973). ואולם ציפיות אלו לא עמדו במבחן המציאות. לדעתה, לצה"ל היה תפקיד מרכזי בביסוס המיתוס מתוך ניתוב נשים לתפקידים נשיים מובהקים, דהיינו תפקידי עזר. קשה לקבוע באיזו מידה הייתה פייטלסון עצמה שבויה במיתוס השוויון בראשית דרכה באקדמיה. היא התקרבה אז לגיל חמישים, ואפשר להניח שניסיונה, אם המקצועי ואם האישי, לימד אותה על הפער שבין המיתוס למציאות.

כך או כך גם בהתבטאויותיה אלו של פייטלסון אפשר לראות היבט חלוצי: בשנות השבעים עדיין לא לבלב המחקר הביקורתי בנושא מעמד האישה במדינת ישראל, שלימים הראה כי השוויון בין המינים הוא בבחינת מיתוס. על אף ההצהרות המהפכניות על שוויון בין גברים לנשים, שנשמעו מאז ראשית המפעל הציוני ותולדות היישוב העברי בפלשתינה-ארץ ישראל ונמשכו לאחר קום המדינה, הייעוד של הנשים היה אימהות, והן הוגבלו למרחב הפרטי ונועדו למלא את תפקידיהן המסורתיים (אלבוים-דרור, 2001; ברנשטיין, 1987; פוגליביז'אוו, 2011; שילה, 2013). גם צה"ל הנציח את הפטריארכיה ושימר את האפליה (ג'רבי, 1996).

לא בכדי פורסמו דבריה אלו של פייטלסון במדור הנשים בעיתון. לפי המונחים שנקטה הסוציולוגית חנה הרצוג בדבריה על עיתונות נשים, מרחב זה תפקד לא רק כמרחב המשעתק

עמדות ודעות שניכרו בשיח הציבורי בכלל, אלא הוא גם שימש כמרחב המאפשר לקרוא תיגר עליהן (הרצוג, 2000). מצב זה ניכר עוד בשנות החמישים, למשל בכתבות מאת נשים עיתונאיות בנושא עבודתן של חוקרות ומדעניות ובראיונות שנערכו עם נשים אלו. למשל עיתונאית דבר רות בונדי ראינה חוקרות במכון ויצמן למדע, ואלו שיתפו את הקוראים בניסיונותיהן לשלב בין עבודתן ובין מחויבויותיהן לבית ולמשפחה ומתוך כך בהתנגשות בין העשייה המקצועית שלהן ובין זהותן כנשים והשתייכותן המגדרית, שכן הן פעלו בתחום שבאופן מסורתי נחשב לגברי (זרעאלי, 1982, 1999). בונדי (1954) קבעה כי "גם מחקר וגם משק בית - רק מעטות מהעובדות המדעיות מצליחות להחזיק מעמד". היא דיווחה כי רוב הנשים נהגו לעזוב את עבודתן אחרי לידת תינוקן הראשון, ומי מהן שחזרו למעבדות אחרי שהילדים גדלו, לא הצליחו להשתלב שוב בעבודה.

סדרת כתבות התחקיר של עיתונאית מעריב תקוה וינשטוק מ־1960 הייתה קריאת תיגר על מצבן של נשים בשוק העבודה, לרבות באקדמיה. היא דיווחה כי רק כעשירית מחברי הסגל האקדמי היו נשים, ולרוב הן היו בעלות דרגות אקדמיות נמוכות. פייטלסון שהייתה אז מרצה זוטרה באוניברסיטה העברית והתאימה לפרופיל זה, לא נמנתה עם המרואיינות לכתבה. אלו תלו את קצב התקדמותן המקצועית האיטי ביחס לעמיתיהן הגברים בעיקר במחויבותן האישית להגשמת ייעודה של אישה בישראל - אימהות (וינשטוק, 1960). עיתונאית אחרת הגיעה למסקנה דומה והסבירה כי המוטיבציה של נשים חוקרות באקדמיה הייתה שונה מזו של עמיתיהן הגברים, שכן הן לא שאפו לקבל קידום או פרס (כהן, 1961), ומתוך שדיכאו את שאיפותיהן לזכות להוקרה על הישגיהן, הן הפנימו את חלוקת התפקידים המסורתית בחברה הישראלית.

בהיבט זה הייתה פייטלסון שונה מאותן נשים: לא רק שהיא המשיכה לטפס בסולם הדרגות האקדמי, אלא היא עשתה זאת כשהיא אוחזת בפרס יוקרתי ביותר. בשל נחיתותן האינהרנטית של נשים בחברה שיש בה הבחנה מגדרית בכלל ובשל קשייהן באקדמיה בפרט, דומה שכאישה שזכתה בפרס ישראל, כל שכן בגיל כה צעיר, הייתה פייטלסון בבחינת איום כפול על מתחריה, כולם גברים. הלוא בשנות השישים ובוודאי בשנות השבעים כבר לא היה מדובר ב"צעירה דינמית" או ב"מורה חנינית", כלשון הכתבה על אודותיה בהעולם הזה ב־1960, אלא בחוקרת שהלכה והתקדמה בתחום המקצועי, ובקורות חייה כבר נרשם פרס מכובד ביותר. לא מן הנמנע שהיו עמיתים שראו בכך דבר בלתי נסבל.

כעשרים שנה לאחר זכייתה בפרס ישראל הצטרפה פייטלסון לסגל אוניברסיטת חיפה, ובמוסד אקדמי זה קיבלה לבסוף דרגת פרופסור מן המניין (הפקולטה לחינוך, חסר תאריך). ממרחק הזמן דומה שהמחקר המפורסם ביותר שלה היה ונשאר מחקרה הראשון. ממצאיה וטענותיה בנושא של גורמי הכישלון בכיתה א חזרו ונזכרו בפי נבחרי ציבור וקובעי מדיניות. ב־1960 הגיש חבר הכנסת בנימין ארדיטי מסיעת חירות שאילתה לזלמן ארן, שר החינוך והתרבות דאז, במטרה לברר מה בדיוק היו מסקנות המחקר של פייטלסון בנושא שיטת הקריאה הנהוגה בבתי הספר בארץ. סגן שר החינוך עמי אסף (וילקומיץ) מסיעת מפא"י הציג את עיקרי

מחקרה של פייטלסון, הפנה את חבר הכנסת מן האופוזיציה לקרוא אותו במלואו בכתב העת **מגמות** וציין כי "בזכות מחקר זה קיבלה את פרס ישראל" (שאלות ותשובות, 1960). בחודש מרץ 1963 מתח עיתונאי הצופה ביקורת על הדברים שנשא אבא אבן, שר החינוך והתרבות דאז, במליאת הכנסת בנושא הפערים בחינוך בישראל. "אין כאן גילוי פתאומי ומפתיע שמישהו נתקל בו בהיסח הדעת", העיר והפנה את הקוראים למחקרה של פייטלסון שפורסמו כעשר שנים לפני כן והצביעו על הבעיות שהציג השר בסקירתו. גם הוא הפנה את השר, לא בלי נימה של ציניות, לעיין במאמריה של פייטלסון **מגמות** (גולדשמידט, 1963). בנובמבר 1990 דנה הכנסת בנושא ההישגים של תלמידי כיתות ד-ה בעקבות מגמות של אישוויון שנמצאו במערכת החינוך. חבר הכנסת דדי צוקר מסייעת רצ' יזם דיון זה והציע להקים ועדת מומחים בלתי תלויה שתבחן את חלוקת המשאבים של מערכת החינוך (צוקר, 1991). בסקירתו על הנושא ובהצעה שהעלה הסתמך אף הוא על ממצאי המחקר של פייטלסון. כחצי שנה אחרי כן הלכה פייטלסון לעולמה.

סיכום: חלוצה נשכחת

שנת 1953 הייתה שנה חשובה בהיסטוריה של החינוך במדינת ישראל: באותה שנה אישרה הכנסת את חוק חינוך ממלכתי (כנסת ישראל, התשי"ג-1953), שנועד לאגד את הזרמים שהיו נהוגים עוד בתקופת היישוב למערכת חינוך אחת (צמרת, 1997). ואולם חשיבותה של שנת 1953 בהיסטוריה של החינוך בישראל נוגעת להיבט נוסף: באותה שנה הוענקו לראשונה פרסי ישראל מטעם משרד החינוך והתרבות; אז זכתה דינה פייטלסון, חוקרת חינוך חלוצה בתחומה, בפרס זה בתחום חקר החינוך.

מבט כולל על הכתבות עליה ועל פועלה משקף את דימויה הציבורי של פייטלסון ומלמד כיצד ברבות השנים הלך דימוי זה ונשחק. מחקרה עוררו עניין ציבורי, והיא התקדמה בסולם הדרגות האקדמי. ואולם בה בשעה טושטשה ואף נמחקה עובדת היותה כלת פרס ישראל. כך קרה שכמעט שלושים שנה אחרי פטירתה דווקא האישה שהייתה עשויה להיות מודל לחיקוי כחלוצת הנשים שזכו בפרס ישראל, כל שכן בעבור חוקרות צעירות וותיקות ובייחוד בתחום חקר החינוך, הפכה במידה רבה לאלמונית בציבור הישראלי.

הנה כי כן, למראית עין הזכייה בפרס ישראל הייתה עשויה לסלול את דרכה של פייטלסון לפסגת האקדמיה בישראל ולתייגה כאישה פורצת דרך בחברה הישראלית, דמות מופת ומודל לחיקוי, אך במידה רבה קרה ההפך. מדוע? ביסוד ההסבר עומדת חלוציותה של פייטלסון הן מבחינה כרונולוגית והן מבחינה פרופסיונלית. בהיותה בת 27 היא כבשה פסגה מקצועית שכבר באותם ימים הייתה סמל ליוקרה וכבוד, ואלו הלכו וגדלו ברבות השנים. זכייתה בפרס התרחשה בשלב מוקדם ביותר בקריירה שלה, אף טרם השלמת הדוקטורט. היא הייתה שונה מאוד מזכיותן של כלות פרס ישראל בחקר החינוך במהלך השנים שלאחר מכן, כדוגמת פרופ' נחמה ליבוביץ (ב-1958), פרופ' רנה שפירא (ב-1995) ופרופ' מרים בן-פרץ (ב-2006). בזמן שהפרס הוענק לנשים אלו, הן היו בעלות דרגה אקדמית גבוהה. כך היה גם בקרב הגברים שזכו

בפרס בתחום חקר החינוך, כגון פרופ' קרל פרנקנשטיין (ב-1965), מנהל מכון סאלד שקידם את מחקרה של פייטלסון, ופרופ' בן-ציון דינור עצמו (ב-1973).

הבעיה הייתה העיתוי של הענקת פרס ישראל לפייטלסון: הוא לא תאם את מעמדה באקדמיה, בלשון המעטה, ואף עמד בניגוד גמור לו. כך קרה שהיה עליה לפלס את דרכה לצמרת האקדמיה כאשר היא נושאת את פרס ישראל לא כעטרת על ראשה, אלא כחטוטר על גבה. על רקע זה לא מן הנמנע שהיעדר האזכור של זכייתה בפרס ישראל בכתבות על אודותיה, בייחוד כאשר אלו כללו ריאיון אישי עימה, היה ביוזמתה שלה. חיזוק לכך עשוי להימצא במילים החקוקות על מצבתה בבית העלמין בהר המנוחות בירושלים, ולפיהן נטמנה שם "חוקרת ומגשימה בשדה החינוך", בלי להזכיר את זכייתה בפרס ישראל.

לתיאור אבני הנגף בדרכה המקצועית של פייטלסון מצטרף ההיבט המגדרי. פייטלסון הייתה האישה היחידה שזכתה בפרס ישראל באותה שנה. גם בשנים שלאחר מכן שיעור הנשים מקרב מקבלי הפרס היה נמוך מדי שנה ורחוק מלשקף את שיעורן באוכלוסייה. כאישה היה על פייטלסון לפלס את דרכה באקדמיה בשנים שבהן מספר הנשים שהיו בעלות דרגה אקדמית גבוהה היה כמעט אפסי. לקשיים שעיימם התמודדו חוקרות ולמכשולים שעמדו בדרכן נוסף זוהרו של הפרס, שככל הנראה סימא את עיניהם של מי שעשויים היו לתמוך בקידומה של פייטלסון. פרטים אלו בביוגרפיה המקצועית שלה היו בבחינת איום על סדרי עולם שביסודם הבחנה ברורה בין מקומן של הנשים בחברה למקומם של הגברים. קריאת התיגר שלה על מעמדן של נשים באקדמיה בישראל בראשית שנות השבעים מלמדת עד כמה היא עצמה הייתה מודעת לכך.

פייטלסון הייתה דמות חשובה בתולדות החינוך במדינת ישראל ובייחוד בהיסטוריה של חקר החינוך בארץ. פעילותה המחקרית בתחומים אלו ראויה למחקר נפרד. בהיבט היסטורי היא עשויה להיחשב כאישה פורצת דרך, חלוצה, ולו בשל היותה ראשונה בנשים המועטות שזכו עד כה בפרס ישראל. אף על פי כן שמה אינו ידוע דיו, וככל הידוע היא עדיין אינה מונצחת במרחב הציבורי, למשל בשם של מוסד, ארגון או גוף חינוכי. באתר משרד החינוך היא מוזכרת כמעט כקוריוז, פרט טריוויה - הנה זוכת פרס ישראל הצעירה ביותר בקרב נשים וגברים כאחד (משרד החינוך, חסר תאריך). בכתבה חגיגית שהתפרסמה במלאת 60 שנה לעצמאות ישראל פורסם בידיעות אחרונות חידון. באחת השאלות התבקשו הקוראים והקוראות להחליט מי הייתה האישה הראשונה שזכתה בפרס ישראל בשנת 1953: השחקנית חנה רובינא, הסופרת מרים ילן-שטקליס או חוקרת החינוך דינה פייטלסון (לאופר, 2008). כמה מהם ידעו להשיב נכונה על השאלה אפשר רק לשער.

מקורות

אבירם, נ' (1984, 10 באפריל). ילדים שקראו להם ספרים מבינים יותר טוב. ידיעות אחרונות. אלבוים-דרור, ר' (2001). האישה הציונית האידיאלית. בתוך י' עצמון (עורכת), התשמע קולי?

ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית (עמ' 95-115). מוסד ון-ליר והקיבוץ המאוחד.

ארגמן, ע' (1974, 25 במרץ). משחקים חינוכיים. דבר.

- בונדי, ר' (1954, ספטמבר). נשי מדע במכון וייצמן. **דבר הפועלת**, כ(9), 195.
- ברנשטיין, ד' (1987). **אשה בארץ-ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת היישוב**. הקיבוץ המאוחד.
- ברנשטיין, ד' (2001). חקר נשים בהיסטוריוגרפיה הישראלית: נקודות מוצא, כיוונים חדשים ותובנות שבדרך. בתוך מ' שילה, ר' קרק וג' חזן-רוקם (עורכות), **העבריות החדשות: נשים ביישוב ובצינונות בראי המגדר** (עמ' 7-25). יד יצחק בן-צבי.
- גבע, ש' (2020). **האשה מה אומרת? נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות**. מאגנס.
- גולדשמידט, י' (1963, 17 במרץ). בעיית הפער בחינוך: מתי נתגלגלה וכיצד? **הצופה**.
- ג'רבי, א' (1996). **המחיר הכפול: מעמד האשה בחברה הישראלית ושירות הנשים בצה"ל**. רמות.
- דה בובואר, ס' (2001). **המין השני** (כרכים א-ב; ש' פרמינגר, תרגום). בבל. (המקור פורסם בשנת 1949)
- החלוקה הראשונה של פרס ישראל. (1953, 21 באפריל). **דבר**.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [למ"ס] (1953). **שנתון סטטיסטי לישראל 4**. המדפיס הממשלתי.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [למ"ס] (1955). **שנתון סטטיסטי לישראל 6**. המדפיס הממשלתי.
- הפקולטה לחינוך (חסר תאריך). **ד"ר דינה פייטלסון ז"ל מקבלת פרס ישראל בתחום חקר החינוך לשנת תשי"ג-1953**. אתר אוניברסיטת חיפה: <https://www.edu.haifa.ac.il/index.php/he/staff/administrative-staff/162-lamed.html>
- הרצוג, ח' (2000). עתונות נשים: מרחב משעתק או מרחב לקריאת תיגר? **קשר**, 28, 43-52.
- הררי, י' (1959). **אשה ואם בישראל**. מסדה.
- וינשטוק, ת' (1960, 11 בספטמבר). **האשה עולה בקושי בסולם האקאדמי**. מעריב.
- יוסי יידע לקרוא! (1960, 10 בפברואר). **העולם הזה**.
- יזרעאלי, ד' (1982). נשים בעולם העבודה. בתוך ד' יזרעאלי, א' פרידמן ור' שריפט (עורכות), **נשים במלכוד** (עמ' 113-171). הקיבוץ המאוחד.
- יזרעאלי, ד' (1999). **המיגדור בעולם העבודה**. בתוך ד' יזרעאלי, א' פרידמן, ה' דהאן-קלב, ח' הרצוג, מ' חסן, ח' נוה וס' פוגלביז'אוי (עורכות), **מין, מיגדר, פוליטיקה** (עמ' 167-215). הקיבוץ המאוחד.
- יזרעאלי, ד', פרידמן, א', דהאן-קלב, ה', הרצוג, ח', חסן, מ', נוה, ח' ופוגלביז'אוי, ס' (עורכות) (1999). **מין, מיגדר, פוליטיקה**. הקיבוץ המאוחד.
- כהן, ע' (1961, 20 בינואר). רק עקרת-בית...? **מעריב**.
- כהן, צ' (1973, 31 במאי). גם לשחק צריך ללמוד. **ידיעות אחרונות**.
- כנסת ישראל. (התשי"ג-1953). **חוק חינוך ממלכתי**. ספר החוקים, 131 (עמ' 137-142). המדפיס הממשלתי.
- כספי, ד' ולימור, י' (1992). **המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990**. עם עובד והאוניברסיטה העברית.
- לאופר, ש' (2008, 7 במאי). אחד נגד 60. **ידיעות אחרונות**.
- מבקר עד בקר: מלה או הברה. (1960, 24 בינואר). **הבוקר**.
- מהאוניברסיטה: איך ללמד לקרא. (1960, 25 בינואר). **הארץ**.
- מידן, ע' (1993, 5 בנובמבר). קופיקו בן 35: בלי עין הרע. **ידיעות אחרונות**.
- מיכלסקי, י' (1979, 8 באוגוסט). עדיף סמרטוט על בובה. **דבר**.
- מינויים חדשים באוניברסיטה. (1965, 26 באוגוסט). **על המשמר**.

- מרמרי, ש' (2017). פרס ישראל, המדינה ואנשי הרוח: יצירת תרבות ישראלית באומה מתגבשת, 1953-1955. **ישראלים**, 8, 49-78.
- משרד החינוך (חסר תאריך). **פרס ישראל**. <https://edu.gov.il/owlHeb/AboutUs/IsraelPrizes/Pages/Isarel-prize.aspx>
- נבו, ר' (1973, 5 במרץ). אין מפקחת בכירה במשרד החינוך. **דבר**.
- נוי, ע' (2015). בין כלב מהתופת וקוף עם כובע טמבל: קריאה ב"איה פלוטו" ו"קופיקו". בתוך ק' עלון (עורכת), **לשכון בתוך מילה** (עמ' 201-210). גמא.
- פוגלביז'אוווי, ס' (2011). **דמוקרטיה ופמיניזם: מגדר, אזרחות וזכויות אדם**. האוניברסיטה הפתוחה.
- פייטלסון, ד' (1953). **גורמי הכשלון אצל ילדי כתה א'**. מוסד סאלד.
- פייטלסון, ד' (1954). חינוך הילדים בגיל רך אצל העדה הכורדית. **מגמות**, (2), 95-109.
- פייטלסון, ד' (1956). **דפוסים חינוכיים בעדה הכורדית**. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.
- פייטלסון, ד' (1964). **דרכים לשיפור הוראת הלשון העברית בבית הספר היסודי: על יסוד מחקר הסתכלות בכיתות ד**. בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ושל משרד החינוך והתרבות.
- פייטלסון, ד' ורזאל, מ' (1994). השלם התפיסתי אצל קוראים מתחילים: המילה או האות? **עיונים בחינוך**, 59-60, 287-298.
- פייטלסון-שור, ד' (1952). גורמי הכשלון אצל ילדי כיתה א': תוצאות מחקר על הלמידה ההוראה בשנת הלימודים הראשונה. **מגמות**, (1), 37-63.
- פייטלסון-שור, ד' (1953). גורמי הכשלון אצל ילדי כיתה א': המשך. **מגמות**, (2), 123-173.
- פרידלנדר, נ' (1964, 18 באוגוסט). לדקלם - כן, לדבר - לא. **מעריב**.
- צוקר, ד' (1991, 11 בנובמבר). הצעה לסדר היום. **דברי הכנסת** (כרך 343, עמ' 623). המדפיס הממשלתי.
- צמרת, צ' (1997). **עלי גשר צר: החינוך בישראל בשנות המדינה הראשונות**. המרכז למורשת בן גוריון.
- ק. ר. (1967, 28 במרץ). לא המורה בוחר מיקראה לכיתתו. **על המשמר**.
- קיטה, ב', פייטלסון, ד', גולדשטיין, ז' ורוזנהויז, י' (1996). קריאת סדרות כדרך לפיתוח מיומנויות קריאה והרגלי קריאה להנאה. **מגמות**, לז, 454-476.
- שאליות ותשובות. (1960, 6 באפריל). **דברי הכנסת** (כרך 87, עמ' 1139). המדפיס הממשלתי.
- שור, י' (1968, 6 בנובמבר). חינוך והשכלה: ההורים - אנרגיה בלתי מנוצלת. **על המשמר**.
- שילה, מ' (2013). **המאבק על הקול: נשות היישוב וזכות הבחירה**. יד יצחק בן-צבי.
- שילה, מ' (2020). **נשים בונות אומה: הפרופסינוליות העבריות 1918-1948**. כרמל.
- שילה, מ' וכ"ץ, ג' (עורכים) (2011). **מגדר בישראל: מחקרים חדשים על מגדר ביישוב ובמדינה**. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.
- שימרון, י' (1992). מגורמי הכישלון ועד עובדות ושיגיונות: דברים לזכרה של דינה פייטלסון. **עיונים בחינוך**, 57-58, 6-14.
- תורן, נ' (2008). **אתניות, מעמד ומגדר באקדמיה**. כרמל.